
ד"ר גדי נסים

חבר סגל במחלקה למדעי ההתנהגות במרכז האקדמי רופין. חקר שדות מגוונים וביניהם ועדי העובדים בסקטור הפרטי בישראל, היחסים הבין-דוריים באיגוד העובדים הסוציאליים, התארגנויות עובדים חרדים, ואת ההשפעה העתידית של אוטומציה על איגודים מקצועיים. משמש גם כחבר הנהלה באגודה הישראלית לחקר יחסי העבודה, וגם כיו"ר ועד הסגל האקדמי הבכיר במרכז האקדמי רופין.

שעה אחת קודם: הכנסה בסיסית אוניברסלית כאסטרטגיה לביטחון חומרי, נפשי וחברתי

אפתח בהצגה של חלקים שונים בפאזל (להלן - תצורף):

1. בשנים 2008-2009 נערך פיילוט שהקיף 1000 איש בכפר קטן בנמיביה, מדינה ענייה מאד בדרום מערב אפריקה. המשתתפים בפיילוט - מבוגרים וילדים - קיבלו, סכום השווה ל-12 דולר אמריקאיים, בערך שליש מהסכום המוגדר כקו העוני במדינה, וזאת ללא התניה וללא התחייבות. בדיקות שנערכו מצאו שהמשתתפים בניסוי נהנו מתזונה טובה יותר, מצב בריאותי טוב יותר (כולל ניצול טוב יותר של שירותי מרכז הבריאות המקומי), נוכחות גבוהה יותר בבית הספר ופעילות כלכלית וקהילתית מוגברת בהשוואה למצב טרם הניסוי. כמו כן, נרשם שיפור במעמדן של נשים שקיבלו את הקצבה. במקביל, נרשמה ירידה בפשיעה כלכלית זעירה, כמו גניבת ירקות או הרג חיות משק קטנות (של אחרים) מחמת רעב (Standing, 2017, pp. 230-232).

2. בשנת 1997 נפתח קזינו בשמורה של הצ'רוקי בארצות הברית. מנהיגי השבט החליטו לחלק מחצית מרווחיו לציבור, באמצעות מענק שנתי בלתי-מותנה של \$4000 לאדם, סכום השווה לכחמישית מההכנסה הממוצעת במקום. גם במקרה הזה התוצאות היו מעודדות. בקרב משפחות שנהנו מהמענק נרשם שיפור בהישגי התלמידים בבית הספר, שיפור ביחסים בין בני הזוג ונטיה גוברת אצל מבוגרים להחזיק במשרות שלהם. נרשמה גם ירידה בהפרעות התנהגותיות ורגשיות אצל ילדים ובפשיעה אצל בני נוער, וגם ירידה בשימוש בסמים בקרב מבוגרים (Standing, 2017, pp. 258-259).

3. בשנים 2016-2018 נערך בחסות ממשלת פינלנד ניסוי שבמסגרתו קיבלו 2000 מובטלים קצבה חודשית בגובה 560 אירו. הקיצבה לא הייתה מותנית בחיפוש עבודה ומציאתה או בהכשרה מקצועית. בשנת 2019 התפרסמו תוצאות הניסוי שהצביעו על שיפור בתחושת הרווחה החומרית והגופנית של המשתתפים. יחד עם זאת, לא נרשם שום שינוי בסיכויי המובטלים למצוא **עבודה חדשה**.²

4. באביב 2020, ראשית משבר הקורונה, הצהירה ממשלת ספרד על הקצאה של 5.5 מיליארד אירו לטובת חלוקת קצבה בלתי-מותנית של 500 אירו לחודש, כחצי משכר המינימום, לכ-850,000 משקי בית, בהתאם לגובה ההכנסה ומספר הילדים. הדבר נועד להתמודד עם אי-השוויון המרחיף והאבטלה הגואה בספרד.³

² <https://www.themarket.com/wallstreet/>

5. במהלך משבר הקורונה חילק גם הממשל בארצות הברית לאזרחים מענקים כספיים שהוגדרו כ"תמריצים" - \$600 לאדם בפעימה הראשונה ו-\$2000 בפעימה השנייה⁴.

6. במהלך הקורונה חוקקה כנסת ישראל את חוק "מענק לכל אזרח" שעל פיו חולקו לאזרחים מענקים בגבהים שונים, בהתאם לגילם ולמצבם ובכפוף לקצבאות השונות שלהן הם זכאים, בגובה של עד 1500 ₪. המענק חולק לכל אזרח שהכנסתו השנתית הייתה נמוכה מכ-650,000 ₪, כולל אזרחים ששוהים בחו"ל⁵.

השימוש במטאפורת התצרף אינו מקרי. הכנסה בסיסית אוניברסלית (Universal Basic Income - UBI) היא רעיון ותיק שמתחיל להתחבר בשנים האחרונות מכיוונים שונים. תנועות חברתיות מקדמות אותו, האפיפיור תומך בו, באוניברסיטאות ומכוני מחקר - מימין ומשמאל - בודקים אותו, אנשי עסקים מצדדים בו, נערך לגביו משאל עם בשווייץ ובשנים האחרונות התקיימו לגביו ניסויים במדינות שונות בעולם, עשירות ועניות יותר. כפי שנוכחנו, הניסויים הצביעו על שיפור ברווחה החומרית, החברתית והנפשית של יחידים וקהילות אף כי לא הייתה להם השפעה על התעסוקה⁶. משבר הקורונה והטלטלה הכלכלית הצפויה להימשך גם לאחריו הם חלקים נוספים בתצרף. במסה זו אטען כי אנו יכולים להשלים את הפאזל וליצור מציאות חדשה שבה הכנסה בסיסית אוניברסלית היא כלי קבוע. כלי זה הוא הכרחי הן בגלל משבר תעסוקה רחב ממדים שהופך כרוני וצפוי להחריף, והן בגלל משברים בריאותיים ואחרים שעלולים להישנות, לפגוע בקיומם של אזרחים רבים ולא לפגוע ממשלות להשקיע תקציבים. הכנסה בסיסית אוניברסלית עשויה לשמש ככלי מדיניות יעיל שככל שיהיה פעיל זמן רב יותר, כך ישכך את עוצמת האפקט של המשברים הללו. אולם לפני כן, יש להסביר מהי הכנסה בסיסית אוניברסלית, מדוע היא נדרשת, מהם יתרונותיה, אך גם מהן הבעיות שהיא עלולה לעורר.

³ <https://www.calcalist.co.il/world>

⁴ <https://www.themarker.com/wallstreet>

⁵ <https://www.btl.gov.il/About/faq/Corona>

⁶ בהקשר זה, חשוב לציין כי ניסויים שכאלה בודקים תוצאות והשלכות בפרק זמן קצר יחסית, ובקונטקסט מוגדר של חברת עבודה שבה הכנסה בסיסית אינה נפוצה אלא פועלת כגומחה בתוכה, ולכן יש להתייחס לתוצאותיהם במידה של זהירות. את תוצאותיהם של תהליכים חברתיים ניתן לבחון רק בפרספקטיבה של זמן ממושך הרבה יותר, במצב שבו הם מיושמים בקנה מידה רחב יותר, שבתחומי הכנסה בסיסית היא מנגנון מוכר שנלקח בחשבון על ידי כלל השחקנים החברתיים - הממשל, המעסיקים, האזרחים, מערכת החינוך, ועוד.

אולריך בק, אחד הסוציולוגים החשובים בתקופתנו, טען כי אחת המשימות החשובות של החברה המודרנית היא התמודדות עם סיכונים שונים שהיא מייצרת בעצמה (Beck, 1992). סיכונים יכולים להיות אישיים (מחלה, אבטלה, ביטחון אישי) ו/או קולקטיביים (זיהום, דלדול משאבים, בריאות הציבור, הגנה מפני אויבים, ועוד). אחד המאפיינים המרכזיים של המדיניות הניאו-ליברלית היא הפרטה של הסיכונים והעברתם לידיהם של גופים עסקיים או של האזרחים. ההנחה ביסוד גישה זו היא שעל האינדיבידואלים להיות אחראים לגורלם, שהם כשירים יותר מהשלטון להבין מהם הצרכים שלהם וכיצד לטפל בהם, וגם כי כך ניתן לחסוך כסף לקופה הציבורית. הוויכוח בסוגיית הטיפול בסיכונים ניטש מזה שנים רבות, אולם משבר הקורונה הביא לקבלה מחודשת של הנחת הצורך של הטיפול הקולקטיבי בהם, והשאלה שנותרה פתוחה היא כיצד יש לעשות זאת.

שורשיו של הדיון על הכנסה בסיסית אוניברסלית נטועים בראשיתה של החברה התעשייתית-קפיטליסטית, והוא מבליח מדי כמה עשרות שנים (Keynes, 1932 [1930]), לרוב בעת משבר כלכלי עמוק או בתקופה של קפיצה טכנולוגית נחשנית. בעשור האחרון צובר הדיון פופולריות מחודשת בעולם האקדמי ואצל הציבור הרחב; ואף מתורגם לניסויים ראשוניים, תכנית פיילוט, ועוד (אטינגר וסיטבון, 2016; Standing, 2017; Haagh, 2019). מטרתה של מסה זו אינה לחזור על מגוון הנימוקים המוכרים, מימין ומשמאל, בעד ונגד הכנסה בסיסית אוניברסלית וגם אינה לדון במודלים המוצעים של מימון מדיניות זו. מטרתי היא להצביע על שיקולים נוספים בעד יישומה, שעולים לאור התפרצות מגפת הקורונה והשלכותיה החומריות, וגם לאור ההאצה בנוכחות הטכנולוגיה הדיגיטלית בשוק העבודה, שבמידת מה קשורה אף היא במגפה.

המגפה שגרם וירוס COVID-19 ערעה את חייהם של תושבי העולם כולו. לטלטה יש היבטים בריאותיים, חברתיים וכלכליים. עוצמת המשבר וחוסר היכולת של מנגנון השוק לווסתו, הניעו ממשלות להתערב בקנה מידה נרחב, ולזנוח את הרעיון של מעורבות ממשלתית מינימלית, ששלט במשך ארבעת העשורים הקודמים. פעם נוספת התברר כי הכלכלה הפוליטית מתאפיינת ב"תנועה כפולה" (פולני, 2020). פעולה אחת, של מנגנון השוק, מייצרת עושר אך גם נזקים לשלומם ולרווחתם של השחקנים המעורבים, כמו אי-שוויון חריף והיעדר ביטחון חומרי. פעולת השוק גם אינה מצליחה לפצות במהירות על הנזק שגורמות הפרעות חיצוניות - וביניהן מגפה או מלחמה - למעסיקים, לעובדים ולכלל האזרחים. לכן נדרשת פעולה נוספת המושתתת על היגיון אחר, שלפיו התערבות ממשלתית היא סוג של בקרה. האידיאולוגיה הניאו-ליברלית צידדה במעורבות ממשלתית

לשם טיפוח מנגנון השוק, אך לא במדיניות שמתערבת בכלכלה לקידום מטרות חברתיות. המשבר הגלובלי של שנת 2008 ומשבר הקורונה הביאו להתערבות ממשלתית מסיבית במדינות הקפיטליסטיות באמצעות חילוץ של תאגידים שהסתבכו מבחינה כלכלית, בין אם באמצעות דמי אבטלה מורחבים, השתתפות במימון שכרם עובדים בשוק הפרטי, מענקים חד-פעמיים לאזרחים, הנפקה מסיבית של אגרות חוב לשוק ועוד. מסתבר שהממשלה מעורבת עד צוואר בכלכלה, ועתה השאלה שנותרה פתוחה היא כיצד נכון/כדאי לעשות זאת. לגיימצייה מחודשת זו להתערבות ממשלתית חיונית גם בשל תהליך נוסף שהאיצה מגפת הקורונה - האצת שילובה של טכנולוגיה דיגיטלית בתהליך העבודה. דבר זה נעשה הן על מנת לאפשר עבודה מהבית והן כדי לארגן מחדש את תהליך העבודה, כלומר כדי לספק את אותם המוצרים והשירותים עם פחות עובדים. התהליך מצליח במקרים רבים, כך שייכתן ששוק העבודה לא יחזור לסדר הישן אם וכאשר תשכך המגפה. מצב זה הופך את בעיית הפרנסה והתעסוקה לבעלת אופי כרוני ואת שאלת התערבותה של הממשלה לקריטית במיוחד.

כיצד על ממשלות לסייע לחברה ולכלכלה שעליהן הן אמונות? הראל ויזל, מנכ"ל קבוצת פוקס, טען בלהט בזכות סיוע לעסקים. שימור מקומות עבודה היה מנימוקיו הבולטים. אולם לאחר שהחברה קיבלה מממשלת ישראל מענק בגובה של עשרות מיליוני שקלים, חילקה פוקס דיווידנד בגובה של 50 מיליוני שקלים לבעלי המניות שלה. ויזל אמנם חזר בו מהמהלך לאחר שקמה סערה ציבורית, אך המעשה הראשוני עדיין נעשה. רבים רואים במקרה זה עדות להתנהלות בעייתית אך מקומית, של ויזל ושל פוקס, ולכן מפספסים את התמונה הרחבה ואת המסקנה המתבקשת. עד כה רווחה ההנחה שנכון להזרים את הכסף לשוק ההון או לעסקים עצמם כדי להניע את הצמיחה מצד ההיצע. אולם חברות עסקיות מחויבות, על-פי הגישה הרווחת, לבעלי המניות, בעוד שעובדים הם רק חלק ממערך השיקולים שלהן ולא בהכרח החשוב ביותר. ההנחה כי השקעה ממשלתית לעסקים גדולים תטפף מטה בסולם המעמדי נסתרת על ידי מדדי אי-השוויון המרכזיים. זאת ועוד, תמיכה ממשלתית לא תציל חלק מהעסקים שניהולם כושל או שאין להם היכנות בשוק, ואנו עלולים לצאת קרחים מכאן ומכאן: העובדים ייוותרו מחוסרי עבודה בעוד שהשקעה עצומה תרד לטמיון.

הצעות וצעדים נוספים לטיפול בבעיות הכלכליות שהתעוררו בעקבות משבר הקורונה בישראל כללו מענקים ספורדיים לאזרחים כולם או לעצמאים; אפשרות לשבור חסכונות

**הפתרונות
הקולקטיביים
הקיימים
ומגבלותיהם**

ללא 'קנסות'; הצעות של בנק ישראל לבטל הפרשות לפנסיה לעובדים עם הכנסה נמוכה או לבטל את הפרשות המעסיקים לביטוח הלאומי; צעדי צנע (קיצוץ במקום אחד כדי לממן הרחבה תקציבית של מקום אחר); ועוד. אולם צעדים אלה מכוונים להקל בטווח הקצר אך מהווים סכנה בטווח הארוך משום שהחיסכון לפנסיה של בעלי ההכנסות הנמוכות הוא, במובנים מסוימים, קריטי כמו סכנת הקורונה והמשבר הכלכלי שהביאה. פתרונות שיטתיים יותר ניתן למצוא במדינות רבות באירופה - כולל דנמרק, בריטניה, גרמניה וצרפת. הם כוללים מימון בצורות אלה או אחרות של שכר העובדים במגזרים השונים. זהו פתרון סיסטמטי, הוגן כלפי מעסיקים ועובדים כאחד, וגם משמר את מבנה מערכת יחסי העבודה כך שניתן יהיה להתניעה במהירות (אחדות, 2020). יחד עם זאת, מדיניות זו אינה מתמודדת עם בעיות כמו הסכנה של צמצום משרות מאסיבי לאורך זמן, הצפוי בגלל מיתון אפשרי או בגלל דיגיטציה של תהליך העבודה. קשה להאמין שמעסיקים ירצו להחזיר את הגלגל האחור. במקרים רבים, קל, זול ובטוח יותר להסתמך על אוטומציה ובינה מלאכותית מאשר על בני אדם.

המהפכה הדיגיטלית משלבת יכולת חסרת תקדים של אחסון ועיבוד נתונים. היא גם מתבססת על מזעור של חומרה ועל תקשורת מתקדמת ביותר. שינוי כמותי זה מוביל לשינוי איכותי. הרובוטקה והבינה המלאכותית מתוחכמים מאי-פעם. תפקידים ופעולות שלמות נעשים באופן דיגיטלי ללא מגע אדם. בינה מלאכותית לומדת באופן עצמאי כיצד לפענח תהליכי דימות בעולם הרפואה, לאתר דפוסים בתוך מסמכים משפטיים, להסיע רכבים, להטיס מטוסים, לכתוב קוד, ועוד.

קיימים מספר תרחישים בנוגע להשפעת המהפכה הדיגיטלית על שוק העבודה ועל חיינו החומריים. תרחיש אחד חוזה משבר בתקופת המעבר עד שהשוק ייצר משרות חדשות, מתוחכמות ומתגמלות אף יותר, ועד שדור של עובדים יעבור הכשרה מחודשת. עד אז, תמצאנה עצמן קבוצות שלמות במצב שבו ההון האנושי שלהן אינו מתאים לשוק העבודה החדש (Simms, 2019). על פי התרחיש שני, תשתלב הטכנולוגיה הדיגיטלית לצד עובדים. לעתים היא תעצים אותם - כמו רובוט שסייע למנתח בביצוע היבטים כירורגיים עדינים של עבודתו או בינה מלאכותית שתסייע לטכנאים להחליט מתי להחליף חלקים בלויים במטוס. במקרים אחרים, הטכנולוגיה תדחק את העובדים לשוליים. לדוגמה, באפליקציות כמו אובר או וולט, העובד הוא מעין קבלן ביצוע שמבצע עבודה פשוטה ולא סדירה. הסכנה הטמונה בכך היא הידרדרות של קבוצות שלמות למצב של

לחשוב על הטווח הרחוק

"תת-תעסוקה" (under-employment), שבו התעסוקה אינה שלמה, בטוחה ומספקת (Simms, 2019, p. 8-9). ולבסוף, התרחיש השלישי צופה שהמהפכה הדיגיטלית תביא להחלפה מאסיבית של עבודה אנושית במערכות של אוטומציה ובינה מלאכותית. הללו לא תחלפנה עובדים בלתי-מיומנים בלבד, אלא גם עובדים מיומנים ופרופסיונליים (Frey & Osborne, 2013). התוצאה לפי תרחיש זה תהיה אבטלה מבנית רחבה ועמוקה. במילים אחרות, טלטלה משמעותית צפויה בכל אחד מהתרחישים האפשריים. האם ייתכן שהעבודה אוזלת לחברת העבודה (שטראסר, 2003)?

החברה המודרנית מקדשת את ערך העבודה. עבודה נחשבת לדרך שמאפשרת להתגבר על מחסור חומרי אך לא פחות מכך - למעלה מוסרית. משום כך, מצופה מכל אדם בוגר להיות חלק קבוע ממעגל העבודה, שחריגה ממנו מעידה על בטלה או כישלון. אנו משקיעים הרבה בחשיפת מתחזים, בהתניות על תשלום דמי אבטלה, ובכפייה על אנשים עבודות שבהן אין הם חפצים. בנוסף, העבודה בחברה המודרנית מספקת תחושת משמעות, זהות, ערך אישי ויוקרה חברתית. היא הבסיס למערכת התגמולים, תשתית מערכת הריבוד, ציר שעליו מתבססת שגרת חיי החול, וגם ציר מרכזי שעליו בנויות מערכות הרווחה, החינוך, הבריאות ואחרות. העבודה היא מוקד של יחסים חברתיים. משמעותה של הקורונה, עבור רבים מאיתנו, לא הייתה לפיכך רק פגיעה בביטחון החומרי אלא גם הפרעה משמעותית לסדר היום שלנו, ניתוק ממעגלים חברתיים ואף פגיעה בזווית הקשורה למקום העבודה (Budd, 2011; Jahoda, 1981).

לאור היותה כה מרכזית לחיינו, מובן מדוע אנו מתעקשים שאזרחים יעבדו ומדוע אנו נלחמים על מקומות עבודה (מפעלים בעיירות פיתוח, למשל). כל עוד עבודתם של כלל בני האדם הייתה חיונית לקיומנו החומרי אכן היה בסיס להתעקשות זו והיא אמנם נשאה פירות. מסוף מלחמת העולם השנייה ועד אמצע שנות השבעים צעדו התפתחות טכנולוגית ועלייה בפרודוקטיביות יד ביד עם התפתחות שוק העבודה, בין השאר על רקע הצטרפותן של נשים. אולם המצב משתנה. צמיחה כלכלית מואצת כבר אינה מלווה בגידול בעבודות טובות. לדוגמה, בעוד שהמשבר הכלכלי החמור ב-2008 הביא לאובדן משרות "טובות" רבות (משרות קבועות, עם שכר גבוה יחסית, אפשרות לקידום ועוד); אלה שהתווספו לאחר המשבר הן בעיקר בשכר נמוך ולא בכמות המספקת. כלומר, מקרי ההתאוששות הללו מרמים, "jobless recoveries". מצב זה כבר אינו נחלתן של אוכלוסיות מוחלשות בלבד, אלא פוגע בהתמדה גם במעמדות הביניים. לדוגמה, בארצות הברית,

**האם חברת
העבודה מגיעה
לקיצה?**

בוגרי אוניברסיטאות מתקשים למצוא עבודה מתאימה. מאז 2001, שיעור המועסקים הכולל שם נמצא בירידה מתמדת, וגם הגידול בתעסוקת הנשים אינו מפצה על המגמה (Gutelius & Theodore, 2017).

רוב המשרות שנוצרות היום הן "משרות רעות" (Kalleberg et al., 2000). הכוונה היא למגוון רחב של משרות פשוטות בענפי השירותים, משרות זמניות, העסקה באמצעות קבלנים למיניהם, העסקה עצמית לסוגיה ("פריילנסרים") או העסקה באמצעות פלטפורמות דיגיטליות (Crouch, 2019). כך, למשל, יש דרישה לשליחי וולט, לנהגי אובר (Rosenblat, 2018), למבצעי תיקונים בבתיים של אחרים, למסייעים לאלגוריתמים לזהות ולסווג תכנים (Gray & Siddharth, 2019), ועוד.

מגמה זו נמצאת רק בראשיתה, אך הבינה המלאכותית מתפתחת במהירות, ומחשבים כבר לא רק מחקים בני אדם אלא מפתחים דרך משלהם לבצע עבודות (Susskind, 2020). מהר מכפי שציפינו, הם עשויים למלא פונקציות עצמאיות בשורה של תפקידים מורכבים בתחומים כמו הוראה, משפטים, רפואה, תובלה (כולל טייס) ועוד רבים אחרים. שוק העבודה יהפוך להיות מקום קשוח יותר מכפי שהוא כעת. רבים יאבדו את עבודתם, ורבים מאלה שכן יעבדו, ייאלצו "לתפור" לעצמם שמיכת תלמים של עבודות שונות ומגוונות בכלכלת החלטורה.

על רקע מצב דברים זה, האתגר העיקרי הניצב לפתחנו הוא אפוא הבטחת יכולת הקיום החומרי של ציבור גדול ככל שניתן. מטרה נוספה היא יצירת מרווח נשימה שיספק לאנשים זמן ואפשרות לבנות את עצמם בכלכלה החדשה. יכולת שכזו מתבססת על ניסוי וטעייה, והיא מצריכה זמן, משאבים ושקט נפשי. הגנה על הקיום החומרי הבסיסי של האזרחים ועל היכולת שלהם לפעול בחופשיות מסוימת למימוש יכולתיהם - כשהם משוחררים מאיום כלכלי מיידני - היא מטרה עליונה. התיאוריה של קרל פולני מסבירה כיצד השוק אינו מווסת את עצמו באופן עצמאי, וכיצד למצב זה יש השלכות הרסניות על קבוצות חברתיות שלמות ועל היבטים מסוימים של הקיום החברתי. הניתוח ההיסטורי של פולני מצביע על כך שנדרש היגיון נוסף, חברתי, כזה שנאכף על ידי הריבון, לשם הגנה על החברה מפני נזקי השוק, וזאת מבלי לבטל את השוק (פולני, 2020).

מדינת הרווחה המודרנית כבר מציעה פתרונות לבעיות של אבטלה ואובדן ביטחון תע-סוקתי. הללו כוללים ביטוח אבטלה, הבטחת הכנסה ואמצעים אחרים. הכלים הללו הם בעלי ערך לא מבוטל. יחד עם זאת, הם עדיין מוגבלים. ביטוח אבטלה, לדוגמה, מצריך

**הכנסה בסיסית
אוניברסלית
וסוג הפתרון
שהיא מספקת**

תקופת אכשרה וניתן לתקופה קצובה. מענקים חד-פעמיים הם כלי שעליו לא ניתן לבסס קיום לאורך זמן. הכשרות תעסוקתיות הן כלי רב עוצמה, אך הוא מצריך מגוון משרות פנוי שאליהן ניתן להשתבץ בהמשך. המסקנה היא כי הניסיון לגבש מדיניות סלקטיבית שתביא לאפקטיביות ויעילות מקסימליים ובאופן מידי הוא עקר. נדרש פתרון רחב היקף שישחרר חלק גדול מהאנשים מהצורך לדאוג למה שיקרה בשבועות או בחודשים הבאים, ויספק להם הכנסה בסיסית.

הכנסה בסיסית אוניברסלית מצטיירת לרבים כרעיון בלתי-רציונלי או בלתי-ישים. יחד עם זאת, היבטים מסוימים של ההתנגדות אליה נובעים מהתחושות האוטופיות שהיא מעוררת, וגם מחריגתה מהסכמות הקוגניטיביות שאימצנו לעצמנו. אולם זמנים קשים מצריכים חזון חדש ושיטות פעולה אמיצות. לפני תשעה עשורים היה זה פרנקלין דילאנו רוזוולט שקידם את מדיניות הניו-דיל. רוזוולט הבין שחלו שינויי עומק בחברה ובכלכלה האמריקאית, ולכן אין לקדש את האמיתות הכלכליות שהסתמכו על ניסיון העבר. הוא אימץ היגיון חדש – מעורבות והשקעה כספית של המדינה, ומחויבות שלה כלפי האזרחים. רוזוולט לא סיכן לרגע את הקפיטליזם האמריקאי, אלא הציג פרדיגמה חדשה שרואה במעורבות הממשלתית כלי הכרחי לפעולתו. לאחר ארבעה עשורים של מדיניות ניאו-ליברלית, המנוגדת במובנים רבים לזו שיישם רוזוולט, אני עדים להחייאתה האפשרית של פרדיגמה זו על-ידי הנשיא הנוכחי, ג'ו ביידן, אשר הציג תכנית לחידוש ההשקעה הציבורית בכלכלה האמריקאית, שממומנת בחלקה על ידי הכבדת נטל המס על **התאגידים** **דיים הגדולים**⁷. עבור רבים, מדיניות ה-New Deal של רוזוולט כמו גם התוכנית של ביידן מסמנות תפנית מהמסורת הליברלית האמריקאית. אולם ניתן לראות בהן דווקא ככאלה שממשיכות מסורת אמריקאית חשובה אחרת, של חשיבה פילוסופית פרגמטיסטית, שאינה גוזרת מעולם הרעיונות אל השטח אלא מתבססת על חיי היומיום על מנת לגבש רעיונות (Bacon, 2012). משמעות אחת של תפיסה שכזו היא שרעיונות מעוגנים בעולם המעשה. משמעות שנייה היא שההגדרה מה נכון משתנה בהתאם לשינויים בחיים עצמם. פרדיגמות, כשלעצמן, אינן מקודשות. עלינו לאמץ גישה שעובדת, ובמציאות הנוכחית הגישות המסורתיות כבר אינן עובדות כבעבר.

אחת ההצעות שעולות בימים אלה היא עבודה מובטחת – "job guarantee" (Tcherneva, 2020). הכוונה היא לתכנית, במימון המדינה, לאספקתן של עבודות בתחומים חברתיים ואקולוגיים בשכר ותנאים נלווים הוגנים. כך גם יטופלו הרבה מאד בעיות חברתיות שכרגע מוזנחות, גם יגדל מגוון המשרות הפנויות, וגם תיקבע מעין "רצפת" שכר וזכויות

⁷ <https://www.maariv.co.il/news/world/Article-83116>

<https://www.haaretz.co.il/news/world/america/premium>

לעבודות מסוג זה גם בתחום הפרטי. אני מאמין שתכנית שכזו עשויה בהחלט להועיל, אך ככלי משלים בלבד. היא אינה מיועדת לכלל האנשים שייפלטו משוק העבודה, מצריכה מנגנון שלם של ייצור משרות ועלולה להפוך למה שהפכו העבודות היזומות בישראל של שנות ה-50 - סוג של "עבודות רעות במימון המדינה." תכנית כזו גם תהיה מועדת להפרטה שתוביל לאובדן יתרונותיה היחסיים.

לכן הגיעה השעה להחיל מדיניות של הכנסה בסיסית לכולם. מדובר בקצבה קבועה שמעבירה הממשלה לכל אחד מהתושבים, אשר מאפשרת קיום חומרי בסיסי. היא אינה מותנית במבחנים למיניהם, ואינה מוגבלת בזמן. היא אינה דורשת מהאזרח להגיש בקשות ולמלא ניירת או להפוך לקוח של מערכת הרווחה. היא משחררת אותו מתלות במקומות עבודה בלתי-יציבים. במובן זה מדובר בכלי אפקטיבי להתמודדות עם המשבר שהביאה מגפת הקורונה. כלי אחד, יציב ורחב היקף; במקום ריבוי כלים, שמשתנים ללא הרף, ומכוונים לקבוצות מסוימות בלבד. הכנסה בסיסית גם תשחרר את המערכת מהתסבוכות שאליה היא נקלעת כאשר היא מתבקשת לקבוע קריטריונים של זכאות, וגם תשחרר בעיות מבניות בתוכה: ההבחנה בין שכירים לבין עצמאים, אשר במקרים רבים פוגעת באחרונים, וההבחנה בין מובטלים מוכרים (כאלה ש"זכאים להירשם") לבין מובטלים כרוניים, כאלה שהפכו "שקופים למערכת", וגם צמיחתו של מעמד חדש של משכילים פרולטרנים המקיף מנעד רחב של קבוצות - החל מבוגרי קולג' אמריקאים שעובדים במשרות רעות ועד אנשי אקדמיה שמלקטים קורסים בודדים כדי להתפרנס בדוחק.

שיקול נוסף לטובת אימוץ מדיניות של הכנסה בסיסית לכולם הוא הרלוונטיות שלה למצבי סיכון שונים - למשבר הקורונה, לשלב המעבר לכלכלה הדיגיטלית, גם למקרה שחברה דיגיטלית תייצר אבטלה המונית וכרונית.

חשוב לציין שגם אם המהפכה הדיגיטלית הרביעית לא תביא להיעלמותה של העבודה האנושית, היא עדיין תשנה אותה באופן עמוק. נעבוד באופן ספורדי יותר, מוטלא יותר, במקרים רבים ללא וודאות לגבי הכנסתנו בעתיד הקרוב, ללא זכויות סוציאליות. נהיה במרוץ אינסופי לליקוט חלקיקי עבודות, ונתנהל מול פלטפורמות ולא מול מעסיקים. עבור רבים מאיתנו, העבודות לא תהיינה מספקות. קשה יהיה לפתח קריירה במובן המוכר לנו כיום. הכנסה בסיסית לכולם עשויה לספק את רשת הביטחון הבלתי-מותנית, שתאפשר לחלק מאיתנו להוסיף עליה הכנסה מעבודות שונות, ולאחרים אפשרות להתמקצע בנחת בתחום מסוים וכך אולי לפתח קריירה.

⁸בהקשר זה חשוב לציין כי בקרב תומכיה של הכנסה בסיסית אוניברסלית קיימת מחלוקת עקרונית בין אנשי "שמאל" לבין אנשי "ימין" כלכלי. החזון של הראשונים הוא של קצבה גבוהה יותר, עם תוספת לבעלי צרכים מיוחדים. חזון שכזה הוא מאתגר במיוחד מבחינת המימון שלו, ומצריך שינויים רדיקלים יותר מבחינת חלוקה מחדש של העושר שמייצרת כלכלת השוק. כלומר, הוא כרוך בהכבדה משמעותית הרבה יותר של הנטל על בעלי ההכנסה הגבוהה, ולכן יישומו הפוליטי מסובך יותר. מצד שני, חזון זה מקרב אותנו לתשלום קצבה שתבטיח קיום בסיסי מבווד. החזון של אנשי הימין הכלכלי, לעומת זאת, מצדד בהסבה של התשלומים שכבר מוזרמים לאזרחים על ידי מערכת הרווחה, בצורה של קצבאות שונות ודיפרנציאליות, לקצבה אוניברסלית ואחידה יותר. מטרתם היא לבטל את הבירוקרטיה של מערכת הרווחה ולהמירה בקצבה, מבלי להגדיל את ההשקעה הכספית הציבורית. במחקר זה, הקצבה תהיה ככל הנראה נמוכה הרבה יותר, ולא תאפשר קיום בסיסי מכבד למי שיחפוץ בכך. סביר להניח שכמעט כל האזרחים ידקקו לעבודה משלימה על מנת להתקיים באופן בסיסי.

נוכל לבחור עבודות שאנו אוהבים, לא לקחת עבודות שאינן מתאימות לנו, ולא לעבוד במשך שעות ארוכות מדי⁸. נוכל להסתכן ולבנות עסק קטן, גם אם הוא לא יספק פרנסה קבועה ובטוחה. הכנסה בסיסית אוניברסלית תאפשר יציבות וביטחון במצבים שבהם אנשים יעבדו פחות, ייפלטו משוק העבודה לאחר תקופה קצרה של עבודה, או יישארו זמן רב מחוץ למעגל העבודה (כך שימצו את זכותם לקצבת אבטלה). היא תספק ביטחון חומרי ונפשי במצבים בהם אנשים יועסקו באופן פורמלי, אך בפועל כמעט ולא ישתכרו (כמו במקרים של "חוזי-אפס"). הניסויים שנעשו עד כה בהכנסה בסיסית אוניברסלית הדגימו, אמנם, שאין לה השפעה על הסיכוי של מובטלים למצוא עבודה, אך חשוב לזכור שהניסויים הללו נערכו בתנאים של שוק העבודה הנוכחי, כאשר אנשים מחפשים משרות. ייתכן שבשוק עתידי, שבו נעבוד כפרילאנסרים או נלקט עבודות ונחליף אותן באופן תדיר, הכנסה בסיסית אוניברסלית תוכל לשמש עוגן חשוב.

ולבסוף, הכנסה בסיסית אוניברסלית היא הכרחית משום שקצב השינויים הטכנולוגיים, הכלכליים והתעסוקתיים הוא כה אינטנסיבי, עד שקשה מאד להגן על העובדים באמצעים המוכרים כיום - חקיקה, מדיניות רווחה והתארגנות עובדים. הדוגמאות לכך רבות: עד שהמאבק המתמשך נגד העסקה קבלנית נשא פירות, עברו רבים להעסיק באמצעות פלט-פורמות דיגיטליות או בצורות אחרות של התקשרות עם יחידים כעצמאים. דוגמה נוספת הוא המתרחש ברשת כמו מקדונלד'ס בארצות הברית, שם מאמץ מתמשך של העבודה המאורגנת הניב הישגים משמעותיים בתחום השכר, אבל האיץ את תוכניות החברה לעבור לאוטומציה מוגברת של העבודה וצמצום עובדים. כלומר, התגובות לשינויים בשוק העבודה הן כל כך איטיות וספורדיות, עד שהן משולות לייבוש הים באמצעות כפית. הכנסה בסיסית לכול עשויה לספק לבעיה זו מענה משמעותי יותר ובר קיימא.

מהלך אסטרטגי כמו החלתה של הכנסה בסיסית אוניברסלית עשוי להניב שתי תוצאות משמעותיות נוספות. הראשונה היא גילום תודעתי-מעשי של אחד המוטיבים המרכזיים אצל קרל פולני, שלפיו הכלכלה משוקעת בחיים עצמם. ההנחה שהכלכלה עומדת בפני עצמה ושהשוק מווסת את עצמו היא אוטופית (פולני, 2020). ההתמסרות למודלים ולמדדים הכלכליים הטהורים הרחיקו את המדיניות הכלכלית מחוויית החיים. לעתים אנו שוכחים שכלכלה היא מדע חברתי ולא מדע הטבע, ושחתיירתה להיטיב עם בני אדם אינה מתמצה ביעדים אינסטרומנטליים כמו הפקת מירב התוצרת בעלות הנמוכה ביותר תוך כדי גריפת רווחים מרביים. היעדים הללו הם חשובים, אך מטרת העל של המוסדות

**חיזוק
הכלכלה
האנושית
וחידוש האמנה
החברתית**

החברתיים היא רווחתם של כלל בני האדם, שילוב של סיפוק צרכים חומריים יחד עם רווחה נפשית וקיום חיים חברתיים מלאים. מטרה זו נשכחה כליל, והעדויות לכך הן רבות. תוצרי הצמיחה הכלכלית בעשרות השנים האחרונות מתפלגים באופן א-סימטרי קיצוני. שוק העבודה כבר אינו מקום מתגמל עבור רבים מאיתנו. גם מי ששומר על רמת החיים שאליה התרגל, משלם על כך מחירים כבדים במונחים של שעות עבודה רבות יותר, אובדן זמן איכות עם המשפחה והחברים, מתח וחוסר וודאות המשפיעים לרעה על הבריאות הגופנית והנפשית. הניסויים שכבר נערכו מוכיחים כי הכנסה בסיסית אוניברסלית אכן תורמת לרווחה חומרית, חברתית ונפשית. זוהי מטרה ראויה לשמה שבעטיה כדאי להחיל את המדיניות הזו.

התוצאה השנייה היא חידוש האמנה החברתית בין המעמדות העממיים לבין מנגנוני הממשל, נבחרי הציבור והאליטות הכלכליות. סקירה היסטורית של החברות הקפיטליסטיות ב-125 השנים האחרונות מצביעה על כך שריכוז קיצוני של עושר וכוח בידי שכבה דקה מדי של בעלי הון, האליטה הטכנוקרטית בשוק ובממשל ופוליטיקאים מנותקים מביא לריאקציה המעודדת מנהיגים סמכותניים וכריזמטיים. הללו מתיימרים להיות נציגים אותנטיים של העם, ולקיים עמו קשר ישיר תוך שהם מפרקים את האליטות המסורתיות ואת המנגנונים הממסדיים (Judis, 2016⁹). מנהיגים פופוליסטיים אלה עשויים להביא להישגים נקודתיים מבורכים, אולם הם עלולים גם לערער את יסודות הדמוקרטיה באמצעות כינון אוליגרכיה חדשה וכן פגיעה בזכויות יסוד אחריות. יתר על כן, ניתוח המנגנונים בשם הדמוקרטיה הישירה הוא מהלך מסוכן משום שחברת המונים מודרנית אינה דמוקרטיה ישירה קהילתית. כדי להמשיך ולקיים את הדמוקרטיה יהיה עלינו לחדש את האמון בין הציבור לבין נציגיו ובין האליטות הכלכליות והמדיניות. מהלך שכזה יכול להיות נשכר מהחלת הכנסה בסיסית לכל מפני שיש בה כדי להעיד על רצון לשרת את האזרח הפשוט ועל נכונות לחלק את העושר בצורה הוגנת יותר ולהשתית ערבות הדדית.

מסה זו נפתחה בטענתו של אולריך בק כי החברה המודרנית מייצרת סיכונים חדשים לצד יצירת העושר. תובנה זו תקפה גם בנוגע להכנסה בסיסית אוניברסלית. גם היא עלולה ליצור סיכונים. סיכון ראשון הוא שלנוכח היותה של העבודה מוסד חברתי בסיסי כל כך, עלולה החלתה של הכנסה בסיסית לכל להביא למצב של אנומיה. שחרור של כמות עצומה של אנשים מהחובה המעשית לעבוד מבלי שאמות מידה נורמטיביות

⁹ אחת האמירות המהדהדות של פולני בהקשר זה היא "הפשיזם, כמו הסוציאליזם, היה נטוע בחברת שוק שמיאנה לתפקד." (פולני, 2020, עמ' 227).

אלטרנטיביות התגבשו, עלולה להביא לאובדן של תחושת מטרה ושל מסגרת מחייבת שמעגנת את חייהם של רבים. יהיו לכך תוצאות משבריות. שיעורן של בעיות כמו אובדנות, אלימות, התמכרויות ובעיות אחרות עלול לעלות, במיוחד אצל גברים מהמעמדות העממיים אשר יוקרת הסטטוס שלהם ומעמדם בקהילה ובמשפחה מתבססים, לא מעט, על עבודתם. פרידה מהעבודה משליכה באופן עמוק על חייהם ועל הדימוי העצמי שלהם, שכן אין להם "חיים" מעבר לעבודה (Goodhart, 2020). אין ספק שמדובר בסכנה אמיתית. יחד עם זאת, מגפת הקורונה וההרחקה שהיא כפתה על רבים מעבודתם כבר הניחו את הבעיה לפתחנו, וביתר שאת. הבעיות הללו כבר כאן והפעלה של הכנסה בסיסית אוניברסלית עשויה לספק תנאים חומריים נוחים יותר בזמן שנורמות חדשות ומוסדות חברתיים אחרים מתחילים להיבנות.

בעיה פוטנציאלית נוספת היא הגברת התלות של האזרחים בקצבה ממשלתית. בעיה זו מתאפיינת בשני ממדים. הראשון הוא מעשי: מה יקרה אם הכנסותיה של המדינה יקרוסו? מה יקרה אם שינוי פוליטי יביא לקיצוץ חד או להפסקה פתאומית בתשלום הכנסה בסיסית לכולם? תלות שכזו עלולה לנוון את היכולות להותיר כמות עצומה של אנשים ללא פרנסה, אף יותר ממשבר בכלכלות שוק, חמור ככל שיהיה. גם במקרה שכזה, מגפת הקורונה (ואירועים מסוג דומה שעלולים להתרחש בעתיד) הציבה את הבעיה לפתחנו. מידע לא שיטתי מצביע על כך שחלק מהאנשים שהורחקו באופן זמני או קבוע משוק העבודה אכן מסתפקים בקצבה ממשלתית ועלולים לחוות משבר. יחד עם זאת, אחרים מייצרים לעצמם סדר יום, מתמסרים לתחומי עניין שהוזנחו, מגלים את חיי המשפחה שנדחקו הצידה, ואף מנסים לחזור לשוק העבודה בתנאים שלהם, לתוך מקום עבודה או עיסוק עצמאי שיש בו ערך מוסף רב יותר לחברה מאשר העבודות שביצעו בעבר. לפחות חלק מהעבודות הללו לא היו נחוצות. הן היו, במונחיו של דייוויד גרייבר, "bullshit jobs" (Graeber, 2018). פן נוסף של הבעיה עלול להיות מחסור בעובדים היכן שיהיו נחוצים. אנו עלולים לעבור ממצב שבו יש מחסור בעבודות בגלל אוטומציה ובינה מלאכותית למצב שבו אין ביקוש לתפקידים מסוימים שעדיין לא עברו דיגיטציה. מענה אפשרי למצבים אלה יהיה תיקון עצמי של שוק העבודה (עליית שכר במשרות מסוימות עשוי להפוך אותן לאטרקטיביות עבור מי שלא יסתפק בהכנסה בסיסית) או מדיניות ממשלתית שתעודד ענפים מסוימים באמצעות הכשרה מקצועית. יחד עם זאת, ייתכנו גם תרחישים אחרים, כמו ייבוא מאסיבי של מהגרי עבודה על מנת שיבצעו את העבודות הפשוטות תמורת שכר נמוך.

ייבוא מאסיבי של מהגרי עבודה על מנת לאייש משרות פשוטות תמורת שכר נמוך מעלה בעיה נוספת הקשורה במשטרי האזרחות במדינות השונות. הגירת העבודה במציאות הגלובלית מייצרת מצב שבו משטרי אזרחות הם לרוב מבוססי לאום, אך האוכלוסיות של מדינות הן, בפועל, מגוונות הרבה יותר. המציאות של המהגרים הללו עלולה להרחיב את כיסי העוני שקיימים כבר עכשיו, היות שלא יהיו זכאים להכנסה בסיסית אוניברסלית משום שאינם אזרחים. מתן הטבה משמעותית כמו הכנסה בסיסית לכל האזרחים רק תעצים

את הדרתן של האוכלוסיות הללו ואת הפערים שבינן לבין האזרחים המקומיים¹⁰. מכשול זה עלול להתגלות כאחת מאבני הנגף העיקריים של התכנית. יחד עם זאת, זהו מכשול הנוגע לכמעט כל אסטרטגיה כלכלית חברתית שתיושם באמצעות מנגנוני המדינה שעדיין נותרו דומיננטיים. הוא נוגע בפער הקיים בין אופי האזרחות במדינות לאום ובמדינות אומה לבין הרכב תושביהן בפועל. סוגיה נפיצה זו היא המחולל של בעיות רבות הקשורות בתהליך הגלובליזציה, ומצריכה התייחסות וטיפול משל עצמה. בחירה בהכנסה בסיסית אוניברסלית עשויה להתגלות כאסטרטגיה הנכונה בצומת ההיסטורי שבו אנו ניצבים כעת. זוהי גישה פרואקטיבית לבעיית העבודה. אם נרצה בכך ואם לא, השילוב של טכנולוגיות זמינות ואמינות – יחד עם הרצון של מעסיקים לחסוך בעלויות העסקה – יביא אותנו למצב שבו עובדים ייחשבו מיותרים. למרות הסכנות הטמונות במהלך שכזה, שחרור הקשר האימננטי שבין עבודה לבין קיומנו החומרי עשוי להחזיר את העבודה להיות פעילות פחות מנוכרת, מהנה ויצירתית.

<https://lpeproject.org/blog/ubi-and-immigrants-lessons-from-the-pandemic>

- **ביבליוגרפיה**
- אחדות, ל' (2020). משבר הקורונה ושוק העבודה בישראל. ביטחון סוציאלי, 110, 1-20.
- אטינגר, ל' וסיטבון, ע' (2016). משכורת בסיסית לכל. נייר עמדה. מכון שחרית.
- פולני, ק' (2020). התמורה הגדולה - המקורות המדיניים והכלכליים של זמננו. ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.
- שטראסר, ל' (2003). כאשר העבודה אוזלת לחברת העבודה. תל אביב: ספריית קו אדום, הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- **Bacon, M.** (2012). Pragmatism - an introduction. Cambridge UK: Polity.
- **Beck, U.** (1992). Risk society - towards a new modernity. London: Sage.
- **Budd, J. W.** (2011). Introduction. In, The thought of work (pp. 143-161). Ithaca & London: ILR Press.
- **Crouch, C.** (2019). Will the gig economy prevail? Cambridge UK: Polity.
- **Frey, C. B., & Osborne, M.** (2013). The future of employment. Working paper. Published by the Oxford Martin Programme on Technology and Employment.
- **Goodhart, D.** (2020). Head, hand, heart: why intelligence is over-rewarded, manual workers matter, and caregivers deserve more respect. New York: Free Press.
- **Graeber, D.** (2018). Bullshit jobs - a theory. UK: Allen Lane, Penguin Books.
- **Gray, M. L., & Siddharth, S.** (2019). Ghost work - how to stop Silicon Valley from building a new global underclass. Boston & New York: HMH Books. Kindle edition.
- **Gutelius, B., & Theodore, N.** (2017). The future of work - urban economies in transition. In M. QA. Pagano (editor), Jobs and the labor force of tomorrow - migration, training, education (pp. 3-21). Urbana, Chicago & Springfield: The University of Illinois Press.
- **Haagh, L.** (2019). The case for universal basic income. Cambridge, UK: Polity.
- **Jahoda, M.** (1981). Work, employment, and unemployment: values, theories and approaches in social research. American Psychologist, 36(2), 184-191.
- **Judis, J. B.** (2016). The populist explosion - how the great recession transformed American and European politics. New York: Columbia Global Reports.
- **Keynes, J. M.** (1932 [1930]). Economic possibilities for our grandchildren. In Essays in persuasion (pp. 193-202). New York & London: W. W. Norton & Company.
- **Kalleberg, A. L., Reskin, B. F., & Hudson, K.** (2000). Bad jobs in America: standard and nonstandard employment relations and job quality in the United States. American Sociological Review, 65(2), 256-278.
- **Rosenblat, A.** (2018). Uberland - how algorithms are rewriting the rules of work. Oakland, California: University of California Press.
- **Simms, M.** (2019). The future of work. London: Sage.
- **Susskind, D.** (2020). A world without work: technology, automation and how we should respond. UK: Allen Lane, Penguin.
- **Standing, G.** (2017). Basic income: and how can we make it happen. UK: Penguin Random House.
- **Tcherneva, P. R.** (2020). The case for job guarantee. Cambridge: UK.